

TANPINAR'IN ŞİİR ANLAYIŞI VE ŞİİRİNİN KAYNAKLARI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Öğr.Gör.Elif Emine ÖZER*

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar, gerek şiirleri gerekse edebi ve fikri yazılarıyla okuyucusuna her defasında yeni hazlar ve uyanışlar sunan değerli bir üstadır. Şiirlerinin biçimsel ve içeriksel oluşumunun geçmişe yönelik zengin temelleri olduğu gibi, kendisi de bu birikimleri hatıra ve izlenimleriyle yoğurarak üstün bir yorumun ifadecisi olmuştur. Şiirde düşünceden ziyade duyuşa ve musikiye yaklaşması, dilde mükemmeliyet araması, psikanalistlerle buluşma, rüyaya yöneliş, zamanda sonsuzluk kavramlarına ulaşma ve sonuçta zıtlıkları bir dengede buluşturmasıyla bütün kuşakların her defasında yeni bir zenginlik keşfettiği tükenmez bir madendir. Tanpınar, Şiir hakkındaki görüşlerini Edebiyat Üzerine Makaleler isimli kitapta toplamış, bunun dışında Kerkük Hatıraları isimli eserinde ve Antalyalı bir lise öğrencisine yazdığı mektupta dile getirmiştir. Bunun dışında şiirleri onun poetikasının en doğal kaynaklarıdır.

Anahtar sözcükler: poetika, yaşantı, izlenim, musiki, mükemmeliyet, rüya, zaman, sonsuzluk

ABSTRACT

Ahmet Hamdi Tanpınar, with his poetic and literary works, is a profound master who provides his reader with new depth and provisions. He becomes a weighty representative of the notion of interpretation by cementing the content and form of his poetry in the richness of the past and by combining his own experience with his impressions and memories. Tanpınar was closer to music and sentiment than to thought. He was a perfectionist in language, and dealing with dreams made him use psychoanalysis in his work. The desire to reach the notion of eternity in time made him use contradictions in great balance. All of these characteristics made his works valuable treasures. He compiled his opinions on poetry in his book Edebiyat Üzerine Makaleler. He also mentions his opinions on poetry in Kerkük Memories and in a letter to a high school student from Antalya. Obviously, the best resources for his poetic views are his poems.

Key words: poetics, life, impression, music, perfection, dream, time, eternity.

GİRİŞ

Batı Edebiyatında Poetikalar

Bir şairin şiirlerini yazarken biçim ve öz bakımından uyduğu ilke ve kuralları inceleyen eserlere ve bilgi dalına poetika denmektedir. Genel edebiyat biliminin bir alt dalı olan ve şiir kuramı, güzel ve doğru söyleme ve yazma kılavuzluğu, eleştirme gibi bölümleri olan poetika, adını Aristo'nun İ.Ö. 344'te yazdığı tahmin edilen aynı adlı eserinden almıştır.¹

Aristo'nun temel sorusu güzellik kavramının kendisi değil, hangi eserin neden güzel olduğudur. Ona göre şiirin kökeni taklit ve hazdır. Bu iki karakterolojik özellik de insanın varlık yapısında doğuştan bulunur. Doğrunun ve gerçeğin süslü bir genellemesi olan şiir, tarihle felsefe arasında felsefeye yakın bir söz sanatıdır. Bu düşünceleriyle Aristo, kendinden sonraki bütün şairleri ve şiir üzerine düşünenleri etkilemiştir.² Aristo'dan sonra en ünlü poetika yazarı Horatius'tur. Ars Poetica (Şiir Sanatı ya da Epistula ad Pisones: Piso'lara Mektuplar) üç bölümden oluşur: Genel olarak şiir, şiirin biçimi ve özü, şair. Horatius'un aynı zamanda edebî bir değer taşıyan bu manzum eseri, şairin yeteneğinde doğuştanlıkla eğitimin yerini dengeleyen görüşleri bakımından dikkat çekicidir.³ Çağdaş Avrupa edebiyatında aynı zamanda Klasisizmin de bildirgesi olan L'art Poétique (Şiir Sanatı) adıyla tanınan ve 1674'te yayınlanan Boileau'nun eseri, kendisinden önce ve sonra yazılmış pek çok poetikayı gölgede bırakarak bugüne gelebilmiş üçüncü önemli poetikadır.⁴

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü

¹ Aristoteles, *Poetika*, (Çev: İsmail Tunali), Remzi Kitabevi, İst. 1987

² L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yay., İst. 1980, s. 224-226

³ Müzehher Erim, *Lâtin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İst. 1987, s. 148

⁴ Boileau, *Şiir Sanatı*, (Çev: Mustafa Durak), Repta Yayınları, Bursa 1993; Ayrıca çeşitli akımların ilkelerini belirleyen Hugo'nun "Cromwel Önsözü", Jean Moreas'ın "Sembolizmin Manifestosu" gibi önsöz ve bildirgeler de poetika olarak görülebilir. Öte

Türk Edebiyatında Poetikalar

Türk edebiyatında poetikalara Tanzimat'tan sonra rastlanır. Ancak, bütünüyle poetika sayılmasalar da, tezkirelerde poetik görüşlere yer verilmiştir. Tanzimat'tan sonra ilk poetik çalışmalar olarak Şinasi'nin Fatin Tezkiresi hakkındaki yazısı; Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr'ın 416 ve 417. sayfasında yayımlanan "*Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir*" adlı makalesi ile Celal Mukaddimesi, Tahrip ve Takip, Meprizon Muahezenamesi, İrfan Paşa'ya Mektup gibi yazıları; Ziya Paşa'nın Hürriyet'te yayımlanan "*Şiir ve İnşa*" makalesi ile Harabat Mukaddimesi; Hamit'in Makber Mukaddimesi; Muallim Naci'nin Demdeme ve Ekrem'in Zemzeme'si, Servet-i Fünun'a değin yazılan bellibaşlı poetikalar ve poetik görüşler içeren ürünlerdir. Servet-i Fünun döneminde Fikret'in Hasbihal'leri ile Ali Ekrem'in "*Şiirimiz*" ve Cenap Şahabettin'in dekadanlık ve sembolizm üzerine yazıları, Servet-i Fünun poetikası için ana kaynaklardır. Fecr-i Âti Encümeni-i Edebîsi Beyannamesi, aynı zamanda Fecr-i Âti poetikasıdır. Bu grubun en ünlü şairi olan Haşim'in özel poetikası ise, Piyale Önsözü veya *Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar* adıyla bilinen metindir. Millî Edebiyat döneminde Ömer Seyfettin'in "*Yeni Lisan*" makalesi ile Gökâlî'nin *Ortaç* ve Faruk Nafiz'in *Sanat* şiiri poetika sayılabilir. Cumhuriyet döneminde yazılan önemli poetikalar ile poetik görüşleri, Prof. Dr. Orhan Okay, **Şiir Sanatı Dersleri**'nde incelemiştir. Bu eserde Orhan Veli Ahmet Haşim, Necip Fazıl ve Tanpınar üzerine poetik değerlendirmeler bulunmaktadır.⁵

Tanpınar'ın Poetikası Niçin İncelenmelidir?

Tanpınar, Yaşadığım Gibi'nin ilk baskısında bulunan ve ikinci baskıya alınmayan "*Türk Şiirinde Büyük Ürperme: Hamid*" başlıklı yazısında, Hamit için "*Hâmid'e her zaman bir zengin madene dönülür gibi dönülecektir*" der. Gerçekte "*her zaman bir zengin madene dönülür gibi dönülecek*" olan, Tanpınar'dır.⁶ Nitekim Tanpınar'ın şiirlerini tek tek tahlil edip, hem şairi yakından tanıyan bir öğrencisi ve meslektaşı olarak hem de psikanalitik eleştirinin Türkiye'deki önemli uygulayıcılarından biri olarak Tanpınar'ın şiir dünyasını genel okuyucuya tanıtan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, "*Ben Tanpınar'a her dönüşümde yeni bir şeyler öğrendim.*" demektedir.⁷ Aynı şekilde Tanpınar'ın Yahya Kemal monografisi hakkında "*Birkaç Söz*" de, "*Tanpınar, Türkçede edebî ve fikrî yazıları tekrar tekrar okunmaya değer, her okuyuşta insanın yeni bir şeyler bulabileceği nadir yazarlardan biridir.*" sözleriyle de Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın *bir zengin maden* olduğunu vurgulamaktadır. İşte bu dönüş ve tekrar ihtiyacı ve her dönüşte yeni bir şeyler öğrenilmesi ve bulunması umudu, Tanpınar'ın şiir anlayışına bir kez daha eğilmenin pek de yararsız olmayacağı düşüncesini doğurmuştur. Bu çalışmada Tanpınar'ın şiirlerinden, şiir üzerine yazdıklarından ve onun üzerine yazılanlardan hareketle poetikası değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tanpınar Poetikasının İlk Elden Kaynakları

Ahmet Hamdi Tanpınar, şiir hakkındaki görüşlerini Edebiyat Üzerine Makaleler isimli kitapta, Şiir Hakkında I., Şiir Hakkında II., Şiir ve Rüya I., Şiir ve Rüya II., Şiir ve Dünya Ölçüsü, Şiirin Peşinde gibi başlıklar altında ortaya koyar.⁸ Fakat asıl kendi şiir estetiğinin nasıl geliştiği konusundaki bilgileri, Kerkük Hatıraları ile Antalyalı bir lise öğrencisine yazmış olduğu mektupta görürüz.⁹ Ayrıca, Dergâh ve Yapı Kredi Yayınları tarafından basılan şiirleri de bu konuda vazgeçilmez kaynakların başında gelir.

yandan Mayakovski gibi şairler de kendi poetikalarını kaleme almışlardır: Vladimir Mayakovski, **Şiir Nasıl Yazılır?**, (çev. Yurdanur Salman), Yaşantı Sanat Yapıtları, İst. 1990

⁵ Orhan Okay, **Şiir Sanatı Dersleri-Cumhuriyet Devri Poetikası-**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yayınları, 1987; Ayrıca Salâh Birsal'ın **Şiirin İlkeleri**, Yenilik Yayınları, İst. 1952 ve 1954; İlhan Berk'in **Poetika**, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1997; İsmet Özel'in **Şiir Okuma Kılavuzu**, Şûle Yayınları, İst. 1997, 5. Baskı (ilk baskı 1980) gibi eserleri de çağdaş Türk edebiyatının önemli poetikaları olarak kaydetmelidir.

⁶ A. H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, (Haz.: Birol Emil), Türk Kültür Enstitüsü Yayınları, İst. 1970, s.295

⁷ Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yayınları, İst. 1982, s.7

⁸ A. H. Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yay., İst 1977, s. 7

⁹ A. H. Tanpınar, "*Antalyalı Genç Kıza Mektup*" **Seçmeler**, (Hazırlayan: Enis Batur), Yapı Kredi Yayınları, İst. 1992, s.20-24; Gerçekte bu mektubun muhatabı liseli bir erkek öğrencidir. Mehmet Kaplan'ın **Tanpınar'ın Şiir Dünyası** (Dergâh Yayınları, İst. 1982, s. 255 2. baskı) adlı kitabında ilk kez bu mektuba yukarıdaki başlığı vermesiyle başlayan ve **Tanpınar'ın Mektupları**, (Haz.: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İst. 1992, s. 91, 2. Baskı) ile **Yaşadığım Gibi** (Haz. Birol Emil, Dergâh Yay., İst. 1996, s.348)'de süren ve Enis Batur'un Tanpınar'dan **Seçmeler**'i ile Orhan Okay, **Ahmet Hamdi Tanpınar**, Şûle Yayınları, İst.2000, s.165'te de tekrarlanan bu yanlış, Tanpınar'ın sağlığında asistanı olan Turan Alptekin ve Prof. Dr. Birol Emil'le Ayfer Tunç'un yaptığı bir söyleşide, Turan Alptekin'in tanıklığıyla düzeltilmiştir. Bkz. Ayfer Tunç, "*Tanpınar'ın Bir Kelimesini Bile Fedâ Etmemek Lazım*", **Kitap-İk**, Mart-Nisan 2000, Sayı: 40, s. 125;

Tanpınar'ın Şiirinde Dönemler, Şiirinin Kaynakları ve Özellikleri

Bütün sanatçılarda olduğu gibi Tanpınar'ın sanat hayatında da çeşitli aşamalar görülmektedir. Bunları Prof. Dr. Mehmet Kaplan üç başlıkta vermenin uygun olacağını söylemektedir¹⁰:

1-Asıl sanat ve dünya görüşü olgunlaşmadan önce yazdığı Dergâh, Millî Mecmua ve Hayat Mecmuasında çıkan ilk gençlik şiirleri dönemi, bu dönemde şiirinin kaynakları ve özellikleri

Tanpınar'ın ilk şiirlerinde Ahmet Haşım'ın sembolist şiirlerinin etkisi görülür. Bunun nedenleri arasında, Ahmet Haşım'ın Fecr-i Ati şairleriyle birlikte devrin sanat hayatına damgasını vurmuş olmasının yanında, her iki şairin de annelerini çocukken Dicle kenarında kaybetmiş olmalarının yakınlığı başta gelir. Tanpınar, *Annem İçin* adlı şiirinde “akşam” vaktinde bir mezarı ve hüznü şöyle tasvir eder:

“Bir günümüz bile sensiz geçmezken

Şimdi mezarına hasretiz anne.

Seni gömdük anne yıllarca evvel

Göz yaşlarımızla bu ıssız yere

Kimsesiz bir akşam ziya bedel

Matem dağıtırken hasta kalplere.

Kimsesiz bir akşam, ezelden yorgun

Hüznüyle erirken Dicle de sessiz,

Öksüzlük denilen acıyla vurgun

Bir başka ölüydük bu toprakta biz.”¹¹

Kaybedilen bir anneye özlem, her ikisinin de şiirinde “*anima arşetipi*” olarak kendini gösterir. Tanpınar bunun dışında *Madalyon* adlı şiirinde bedeni kaybedilmeye mahkum bir kadını adeta sonsuzluğa taşımak ister:

“Çözülse de vücudun kara toprak altında;

İhtirasla işlenen bu bir parça altında

Şöhretimle beraber asırlarca yaşarsın.”¹²

Tanpınar'ın şairliğinin ilk yıllarında sanat hayatına devrin sosyal çöküntüsünün yarattığı psikolojik çöküntüyle birlikte sosyal santimantalizmi hakimdir. Bunun yanısıra Türkçülerin geliştirdikleri millî romantizm de görülmektedir. Tanpınar da başlangıçta bu santimantalizmin etkisiyle ölüm ve hüznün ağırlıkla hissedildiği *Kalbim* ve *Odalarda Akşam* şiirlerini yazar. Ayrıca bu devrede “*Hicret*” ve “*Bir Yolcuya*”¹³ adlı sosyal konulu şiirlerini de yazar. Bu şiirlerinde de hakim olan unsurlar, ölüm ve hüznüdür.

“*Yolcu! Bir gün gelir de eğer yolun uğrarsa,*

Toprağında kan tüten bu mukaddes illere.

Her harabe önünde Edirne'den ta Kars'a

Kadar yaşlı gözlerle ağla diz çöküp yere.

Kalbin hürmetle çarpsın bu mezarın yanında!

Bil ki bu şehitlere ebediyet baş eğer,

Ölüm çiçek açmıştı bu gençlerin kanında

Zafer bir haledir ki kemiklerini bekler.”

Şairin *Bursa'da Zaman* şiiri de sosyal konulu olmakla birlikte, o düşüncelerin aktarılmasında şiiri bir anlatım aracı olarak yetersiz görür.

¹⁰ Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İst. 1982, s.25

¹¹ A. H. Tanpınar, “*Annem İçin*”, *Bütün Şiirleri*, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989, s.104

¹² Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Madalyon*” *Bütün Şiirleri*, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989, s.102

¹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Bir Yolcuya*”, *Bütün Şiirleri*, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989, s.110

Tanpınar, 1926'ya kadar yazdığı on bir şiirini Yahya Kemal'in çıkartmakta olduğu Dergâh'ta yayınladı. Bu arada Yahya Kemal'in de kendi üzerinde derin etkileri olduğunu, Antalyalı gence mektubunda şu sözlerle dile getirmektedir:

“Şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm son hocam Yahya Kemal oldu. Haşim'i daha evvel okumuştum ve sevmiştim. Bu iki şair bana kendilerinden evvelkileri unutturdular. Yahya Kemal'in derslerinden –fakültede hocamdı-ayrıca eski şiirin lezzetini tattım. Yahya Kemal'in üzerindeki asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir. Dilin kapısını bize o açtı. Bazıları bu tesiri başka türlü görüyorlar. Hakikatte estetiğimiz aynıdır. Yalnız millet ve tarih hakkındaki fikirlerimde bu büyük adamın mutlak denecek tesirleri vardır.”

Bu etkilenmeyi Orhan Okay da vurgulamakla beraber, Tanpınar'ın şiirini Yahya Kemal'in şiirinden tarih temi bakımından ayırır:

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiiri bir noktada Yahya Kemal'den ayrılır. Yahya Kemal, aşk ve tabiatla beraber tarihi de şiirine sokmuştur. Tanpınar ise dil ve mısra mükemmelliğini aldığı Yahya Kemal'in tarih görüşünü şiirlerinde değil nesirlerinde gösterecektir. O, şiirlerinde daha çok, gençlik yaşlarında sevdiği Haşim'in izinden yürüyecektir. Yalnız bu izden bir defa uzaklaşıp, Yahya Kemal'in yolunu dener. O da, “Bursa'da Zaman” şiiriyle olur. Gerçekten Ahmet Hamdi Tanpınar, bu şiirinde bütünü bir tarih sevgisiyle vatan, mimârî, musîkî, din gibi bize â’it olan değerlerin aşk ve estetik duygularıyla çok güzel bir sentezini yapar. Fakat bu tarzı bir daha denemez. Mehmet Kaplan, onun bu çekingenliğini, Yahya Kemal'i aşmamak korkusuna bağlar.¹⁴

1926-1927 yıllarında Millî Mecmua'da 2¹⁵, 1927-1928 yıllarında Hayat mecmuasında 6¹⁶ şiiri çıkar. Bunlar Dergâh'takilere göre daha olgundur. Yalnız Hayat'ta çıkan “Sabah” isimli şiiri dışında diğer şiirlerinde, hayata bakış tarzı, pek aşırı olmasa da yine santimental ve melankoliktir. Sadece mısra yapısı ve üslûp sonraki şiirlerine daha yakındır. Bu şiirlerinde Tanpınar, ölüm ve hazzı iç içe işler.

2-Şiirler kitabında topladığı olgunluk devrine ait klasik biçimlerde yazılmış şiirler dönemi, bu dönemde şiirinin kaynakları ve özellikleri

Her sanatçıda olduğu gibi, Tanpınar'ın da hayatı ve fikirleriyle, eserleri arasında yakın bir ilgi vardır. Sanatçı babasının kadı olması nedeniyle İstanbul dışında Sinop, Ergani, Musul, Siirt ve Antalya gibi bir çok şehri görme şansına sahip olmuştur. İlk defa 1916 yılında gördüğü Antalya, İstanbullu bir deniz çocuğunu çok etkiler. Özellikle denizle sahilin birleştiği ince çizgi, denizin kayalara vuruşu, Güvercinlik'teki mağara ağzının deniz suyuyla bir dolup bir boşalması, öğle saatlerinde durgun denizin ışıkla ve dipteki taş ve yosunlarla aldığı manzara, ileride onun estetiği üzerinde büyük rol oynayacaktır. Tanpınar, Antalya'ya 1921 yılında tatil yapmak için tekrar gider. Güvercinlik'teki mağara ağzında yine aynı ışığı görür. Sahil ve kayalarla birleşmiş deniz, onda mükemmeliyet duygusunu uyandırır. Her şey çok güzeldir, yalnız bu güzellik ona “*acaip bir ölüm düşüncesi arasından gelir*” Tanpınar şiire bu senelerde başlar. Fakat estetiğinin temeli olan rüya fikrinin Güvercinlik'teki mağaradan geldiğini de ısrarla belirtir. Tanpınar'ın 1928-1930 yıllarında asıl estetiği Valery'yi tanıdıktan sonra belirginleşir. Valery'i o sıralarda Paris'ten yeni dönmüş olan Ahmet Kutsi Tecer aracılığıyla tanımıştır. İki şairin de ortak noktası zekâ ve aydınlıktır. Tanpınar, Valery'den sanatta ebediliğe, mükemmellik yoluyla ulaşabileceğini öğrenir. Ona göre estetiği veya şiir anlayışını, rüya kelimesi ve şuurlu çalışma fikirleri etrafında toplamak mümkündür. Tanpınar, Valery'nin “*Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır*” sözünü değiştirir, “*En uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya halini kurmak*” şekline getirir ve bunun şiir anlayışı olduğunu belirtir.

Felsefesi hayat hamlesi (élan vital) ve süre (durée) düşüncesine dayanan Bergson ve psikanalizin kurucusu Freud, Cumhuriyet'in ilk yıllarında adlarından en çok söz ettiren düşünürlerdir. Bunlardan Tanpınar da

¹⁴ Orhan Okay, “Ölümünün Yirmi Beşinci Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar: Hayatın Batısından, Şiirin Doğusuna”, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yay., İst. 1990, s. 215; Kaplan gibi Enis Batur da Tanpınar'ın şairliğinin Yahya Kemal'in gölgesinde kalmasını/aşamamasını ve tarihten çok “an”a yakın olmasını **Yahya Kemal** monografisinin gecikmesinden hareketle Oidipus kompleksiyle açıklar. Bkz. Enis Batur, “Tanpınar'ın Yahya Kemal'i/Tanpınar'ın Durmuş Saati/Tanpınar İçin Bir Portre Denemesi”, **Yazının Ucu**, Yapı Kredi Yay., İst. 1993, s. 50-57

¹⁵ “Ölü”, Temmuz 1926, C. IV, nr. 65, s.1057; “Leyla”, 14 Şubat 1927, C. VII, nr. 79, s. 1278

¹⁶ “Aynalar”, 8 Eylül 1927, nr.41, s.299; “Sen ve Ben”, 20 Teşrinievvel 1927, nr 47, s.413; “Yaralı”, Kânunievvel 1927, nr. 55, s.57; “Yolculuk”, 5 Kânunısâni 1928, nr.58, s.8; “Sabah”, 23 Şubat 1928, nr. 65, s. 18; “Günlerimiz”, 9 Ağustos 1928, nr.89, s.210

etkilenir. Antalyalı gence mektubunun sonunda yer alan ve Tanpınar'ın Bergson ile Freud'dan etkilendiğini gösteren sözler şöyledir:

“Şiir ve sanat anlayışında Bergson'un zaman telâkkisinin mühim bir yeri vardır... Rüya meselesi beni Freud'a ve psikanalistlere götürdü.”

Şairin Bergson, Freud ve Bachelard gibi düşünürlerle şair Valery dışında etkisinde kaldığı yabancı şair ve yazarlardan bazıları şunlardır: Baudelaire, Mallarme, Gérard de Nerval, Apollinaire, Hoffman, Edgar Allan Poe, Goethe. Tanpınar bu edebiyat ve fikir adamları ile birlikte, Dede Efendi, Mozart, Beethoven ve Bach gibi yerli ve yabancı bestekârlardan da etkilenir. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim ise, birlikte şairi baştan beri etkileyen diğer aslı sanatçılardır.¹⁷

Tanpınar'daki Bergson'dan gelme zamanın ötesine geçme ve sonsuzluk temleri ile Valery'den aldığı karanlıktan aydınlığa geçme temlerini *Ne İçindeyim Zamanın* ve *Bursa'da Zaman* isimli şiirlerde bulabiliriz. Freud etkisi pek çok şiirinde sıkça geçen rüya kavramı ve özellikle “Rüyalar” hikâyesinde açıkça bellidir. Tanpınar'ın estetik ve poetikasını yansıtan şiirleri ve Antalyalı gence mektubunun yanında, bu hikâye de onun karanlıktan aydınlığa, karmaşadan düzene, kasvetten ferahlığa geçmeyi esas alan hayat ve sanat anlayışına ilişkin önemli bir belgedir.¹⁸

“*Ne İçindeyim Zamanın*” şiirinde Tanpınar, Bergson'un zıtlık ve uzlaşma görüşleri ile Bachelard'ın denge arayışını, İslâm tasavvufunun zamanı ve mekanı aşma anlayışı ile birleştirerek modern bir mistik görünümü çizer:

“*Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre, geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.*

Bir garip rüyâ rengiyle

*Uyuşmuş gibi her şekil
Rüzgârda uçan tüy bile
Benim kadar hafif değil.*

Başım sükkûtu öğüten

*Uçsuz bucaksız değirmen;
İçim muradına ermiş
Abasız postsuz bir derviş;
Kökü bende bir sarmaşık
Olmuş dünya gezmekteyim
Mavi, masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim.”*

Şiir evrenle insanın birleşmesini anlatır ve bu bir çeşit aşkınlık ve rüya halidir. Duygu ve musiki arasında büyük yakınlık vardır. İkisi de insanı içinde yaşadığı zamandan başka bir zaman boyutuna götürür.¹⁹

¹⁷ Tanpınar'ın etkilendiği şair ve yazarlarla ilgili önemli ipuçlarıyla dolu bilgiler, kendi ifadelerini not etmiş bulunan Turan Alptekin'in eserindedir. Turan Alptekin, **Bir Kültür, Bir İnsan**, Nakışlar Yayınevi, İst. 1975, s.19

¹⁸ Hikâyenin değerlendirilmesi için bkz. Orhan Okay, “*Ahmet Hamdi Tanpınar ve Rüyalar Hikâyesi*”, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yay., İst. 1990, s.214-225

¹⁹ “*Ne İçindeyim Zamanın*” şiiri, Tanpınar'ın en çok ilgi çeken ve incelenen şiiri olmuştur. Bkz. Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yay., İst. 1982, s. 61-65; Gülten Akın, “*Ne İçindeyim Zamanın*” Türk Dili, Mayıs 1974 ve aynı metin: Gülten Akın, **Şiiri Düzde Kuşatmak**, Alan Yay., 1983, s.151-157; Saadettin Yıldız, “*Ne İçindeyim Zamanın*”, **Edebiyat Güncesi**, Mart-Nisan 2000, Sayı:15, s.40-45; Şiirin metni için: Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Ne İçindeyim Zamanın*”, **Bütün Şiirleri**, (Hazırlayan: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989, s.19; Ahmet Hamdi Tanpınar, **Şiirler**, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1999, s. 13; Bu son kitap, Yeditepe Yayınları'nca yapılan 1961 baskısı ve Tanpınar'ın şiirler üzerinde yaptığı düzeltmelerin daktilo edilmiş nüshasını birlikte verir. Ancak, şairin bu kitapta yer alan 37 şiir dışında da şiirleri vardır. İnci Enginün'ün hazırladığı baskıda, şairin 1961 basımında yer almayan şiirlerine de yer verilmiştir. Turan Alptekin'in de belirttiği üzere, “mükemmeliyetçi” bir şair olan Tanpınar'ın bu kitaplara girmemiş şiirleri de vardır. Ancak, Enginün baskısında görülen birkaç küçük eksikliğe değinilmelidir: Deniz Ufkunda (s. 26), Selam Olsun (s.28), Yollar Çok Erken (s.29), Bir Heykel İçin s.31), Sesin (s.35), Rihtımda Uyuyan Gemi (s.39), Bütün Yaz (s. 41), Ayna (s.45), Karışan Saatler içinde (s.48), Uykü Sularında (s.49), Bırak Aydınlığa (s.56), Deniz (s.57) Akşam (s.60) adlı şiirleri Notlar bölümünde anılmamış, yayın bilgileri ve farklar verilmemiş, açıklama yapılmamıştır. Bunlardan “*Akşam*” başlıklı olanını

Tanpınar'ın bu düşüncesinde saf şiir anlayışı kendini gösterir. Yahya Kemâl de sembolizmin bir cephesinin saf şiir olduğunu söyler. Yahya Kemâl'e göre şiir yazılmış ve okunan değil, söylenmiş ve dinlenen şeydir. Edebiyat-ı Cedide'de görülen, okumak için yazılmış şiir, saf şiir olamaz. Saf şiirde musikî önemlidir ve bunu yaratmak için nefes ve ses öğeleri ön plânda tutulur. Yine Tanpınar'a göre bu musikî tek sesli değildir; tabiatın değişkenliğe bağlı olarak durmadan değişen çok sesliliklidir. Ses değişir ve alemini içimizde kurar. Bu durum "Boğaz'da Akşam (Akşam adıyla basılmıştır) şiirinde görülür:

*"Siyah, dağınık bir bulut
Karşı sırtın üzerinde
Birden değişti ve yakut
Bir kuş gerindi yerinde.
Sihirli aksi çok uzak
Ve kanlı bir maceranın;
Can verdi kanat çırparak
Mavi göğünde akşamın
Son çılgıdır şüphesiz
Şimdi camlarda tutuşan,
Biraz sonra tek bir yıldız,
Ülker veya Kervankıran,
Gelip yüzecek yeniden
Tenha Boğaz sularında
Külçelenen, kenetlenen
Işıkların arasında.*

Şair, yer yer sembolizmi andıran ve kozmolojik temaşanın ifadesi olan bu şiiri, Antalyalı gence mektubunda şöyle açıklar ve yorumlar:

"Şiirde realite olarak bir bulut vardır. Akşamla bu bulut değişir, bir kavis olur ve ölür, attığı çılgınlık camlarda tutuşur, fakat biraz sonra tekrar bir yıldız olarak gelir, Boğaz sularında yüzer. Böylece bir bulut, bir obje tarafından bir atmosferin kurulması hikâyesidir."

Tanpınar'a göre, şiirin diğer sanatlardan da ayrı bir yeri vardır. Resim, mimari gibi sanatların malzemelerin işlenmeden önce hiçbir değerleri yoktur. Halbuki şiirin malzemesi dildir ve dil tabiiatta bulunan değersiz bir parça değil, insanın vücuda getirdiği bir şeydir. Yani diğer sanatlarda malzeme ile işlenerek ortaya çıkmış şekli ayrı ayrı değerlendirebilirsiniz. Halbuki bunu şiir sanatında yapmak doğru değildir. Yine bir mimari eserde, mimarın düşüncesi ile ortaya konan yapının işçiliğini bağımsız düşünenler vardır. Halbuki sanat eserinin ebedileşmesi, fikir ile tekniğin kaynaşmış mükemmeliyetiyle sağlanır. Şiir de böyledir. Son zamanlarda ise vezne, kafiyeye ve muntazam şekillere karşı bir aldırılmazlık ve düşmanlık vardır ve Tanpınar'a göre bu durum *müfrit bir hürriyet aşkıyla* açıklanabilir. Tanpınar'a göre şiir içindekileri tamamen söylemek de değildir. Onun şiirden anladığı, yine kendi söyleyişiyle:

"Kelimelerin takibinden doğan ritm, ahenk v.s. vasıtalarla alâde lisanla ifadesi kabil olmayan derunî haletlerimizi, heyecanlarımızı, istiğraklarımızı, neş'e ve kederimizi ifade eden ve bu suretle bizde bedîî alâka dediğimiz büyüğü tesis eden bir sanat olmasıdır... Tabiatı itibariyle toplu olan şiir, fikir için her şeyden evvel dar bir çerçevedir. Bütünü başka bir nizamın birleştiği bu kesik cümleler, söze gâh yontulmuş bir mermerin düzgün selâbetini, kâh bir manzaranın renk ve gölgelerini veren ve her an

---

Tanpınar, Antalyalı gence mektubunda "Boğaz'da Akşam" adıyla anar. Tanpınar'ın sağlığına 1961'de basılan **Şiirler** adlı kitabın son şiiri olan bu şiirin başlığındaki değişim üzerine, eldeki kaynaklarda bilgi yoktur. Yalnız Prof. Dr. Mehmet Kaplan bu isim değişikliğine açıklama ve yorum getirmeksizin şu sözlerle değinir: "Antalyalı genç kıza yazdığı mektupta, Tanpınar'ın sadece 'örgüsü' nü anlattığı 'Boğazda akşam', veya kitaptaki 'akşam' şiirinde, şairin kendisi yoktur." Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yay., İst. 1982, s. 65; Prof. Dr. Orhan Okya da bu şiirin iki kıtasının Enginün baskısında unutulduğunu belirtir: Orhan Okay, **Şiir Sanatı Dersleri-Cumhuriyet Devri Poetikası-**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yayınları, 1987, s.61

tarifsiz bir musikiyi peşinden sürükleyip götüren değişiklikleri ile hiçbir nazariyeyi izaha ve hiçbir davayı ispata müsait değildir."²⁰

Tanpınar şiirdeki anlamı, konuşmadaki anlamdan ayırır, şiirin asıl değerini şiirin manevî benliğini yapan havasında bulur. Bu hava, birbirleriyle ilgisi olmayan rüya, his, fikir ve hayallerin bir vahdet/bütünlük halinde içinde toplandığı havadır.²¹

3-1949 yılından itibaren yayınladığı ve ayrı bir kitap halinde bastırmayı düşündüğü serbest şiirler dönemi, bu dönemde şiirinin kaynakları ve özellikleri²²

*"Biz şiire başladığımız zaman iki kişi vardı: Yahya Kemal ve Ziya Gökalp: Aruz ve hece. Biz ortadaydık"*²³

Yahya Kemal monografisinde vezin bakımından kendi zamanındaki hakim anlayışın zıtlığını iki ucu gibi *hece ve aruz* olduğunu, kendisinin ise uzlaştırıcı ve dengeli bir kişilikle "*ortada*" olduğunu yukarıdaki sözleriyle ifade eden Tanpınar, aruzla başladığı şiir hayatında hece ile uzun bir süre şiirler verdikten sonra, XX. yüzyılın ilk yarısında artık Türkiye'de kesin zaferini ilan eden serbest vezinle de şiirler yazmıştır. İki klasik vezinle birlikte, serbest biçimli şiirlerini, heceyle kaleme aldığı Eşik ile birlikte ayrı bir kitap halinde yayınlamayı düşündüğü için, Şiirler kitabına almamıştır. Bu şiirler: Eşik, Zaman Kırıntıları, Avare İlhamlar, Üstüste, Son Yağma, Başımızın Üstünde Bir Bulut, Altın Güzeldir, Kış Bahçesi, Boğazda Gece, İnsanlar Arasında başlıklarını taşır. Şairin ayrıca yayınlanmamış ve tamamlanmamış serbest şiirleri bulunmaktadır. Bunlar da *Duru Bir Su Üstünde Uçsuz Bucaksız, Merdiven, Hangi Eşikte, Ölüler, Kış Bahçesi ve Sis* başlıklı şiirlerdir.

Tanpınar'ın yine olgunluk devresi ürünü olan bu şiirlerde daha önce sözü edilen Antalya izlenimlerinden başlayıp Gaston Bachelard'a kadar uzanan bütün etkileri ve birikimleri bulmak mümkündür. Şair yine derin bir melankoliyle realite ve rüya, hayat ve ölüm, obje ve süje, akşam ve sabah, karanlık ve ışık, fırtına ve dinginlik, bütün alem içinde yalnızlık, hem mekân içinde hem de dışında olmak gibi karşıtlıklar ortasında musikiyle bütünleşen felsefi ve mistik **dengeyi** kurmaya çalışmıştır. Mehmet Kaplan onun bütün şiirlerini tem bakımından;

1. dış alemi tasvir edenler
2. ruh hallerini imajlar ve sembollerle anlatan şiirler
3. serbest imajlara dayanan şiirleri

olmak üzere üç kısma ayırır ve onun asıl şahsiyetine uygun şiirlerinin serbest tarzda olduklarını vurgular:

*"Tanpınar, mizacı, muhayyilesi ve düşünüş tarzı bakımından dağınıklığa daha meyyledir. Bundan dolayı onun kendi şahsiyetine en uygun şiirler, kanaatime göre, "Eşik" ile "Zaman Kırıntıları"dır. Tanpınar, Valery'nin şekilci şiirine ısrarla bağlı kalmazdı, serbest tarzda çok daha bol, çok daha güzel şiirler verebilirdi sanıyorum."*²⁴

Tanpınar'ın serbest şiirleri arasında *Zaman Kırıntıları* onun sanatının en iyi yansıdığı şiirlerindedir. Bu şiirde onun poetikasını kuran bütün hatıra, etkilenme, düşünme ve yorumların yansımalarını bulmak mümkündür. Fakat *Zaman Kırıntıları*'nda aruz ve hecenin biçim kaygılarından kurtulan şairin, bütün hayatında ve sanatında sorguladığı temel kavrama ulaşılmış olmaktadır: **Zaman**. Şair, hayatın, ölümün ve "*Ben kimim? Nereden geldim, nereye gidiyorum? Bu dünyadaki yerim ve anlamım nedir?*" sorularında saklanan gizemin açıklığa kavuşması için arayışlarla dolu bir ömür geçirdikten sonra, ben ve ötesinin, sonlu ile sonsuzun karşıtlıktan geçerek dengeye, uzlaşmaya ve sonsuz barışa ulaşmasını; Beş Şehir'de Yunus'un hayat ve ölüm anlayışı için yaptığı "*sonsuz oluşun çığırığı*" benzetmesini ve "*Ne İçindeyim Zamanın*" şiirindeki "*sükûtu öğüten uçsuz bucaksız değirmen*" i çağrıştıran bir kavramla dile getirir: **Çember**. Şair bu oluş ve yokoluş evreninde görüntülerin arkasındaki gerçeği de mistik ve psikanalitik bir sembolle kavramlaştırır: **Ayna** (*Zaman Kırıntıları, Odalarda Akşam, Aynalar, Eşik, Sayıklama*). İşte *Zaman Kırıntıları* bu bakışla okunduğunda,

²⁰ A. H. Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz.: Zeynep Kerman) Dergâh Yay., İst. 1977, s.13; Şiirde anlam aramak için onu şekli unsurlarına ayırmayı Haşim de "*Bülbülü eti için öldürmek*" şeklinde yorumlar.

²¹ Ah. H. Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, (Haz.: Zeynep Kerman), Dergâh Yay., İst. 1977, s. 13-45

²² Bkz. Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yay., İst. 1982, s. 25-45

²³ Turan Alptekin, **Bir Kültür, Bir İnsan**, Nakışlar Yayınevi, İst. 1975, s.19

²⁴ Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yay., İst. 1982, s. 189

Tanpınar'ın kendi hayatı ve ölümü ile barışarak “sükûatun bahçesi(nin) tılsım” ını (Şiir), “ceylan gibi bakan zamanın büyüsunü” (Her Şey Yerli Yerinde) çözdüğünü gösteren önemli bir şiirdir:

".....
Dünya bize öyle kapattı kendisini...
Neye yarar hatırlamak,
Neye yarar bu cılız ışıklı bahçelerde
Hatırlamak gerçek şeyleri,
Bu beyhude akşam bahçesinde
Kapanırken üstümüze böyle
Zaman çenberi.
Hatırlıyor yetmez mi
Güneşe uzanan ellerimiz!
Aynalar sonsuz boşluğa
Çoktan salıverdi çehremizi,
Yüzüyoruz,
İpi kopmuş uçurtmalar gibi.
Biz uzak seyircisi bu aydınlık oyunun,
Birdenbire bulanlar içlerinde
Gülincün sırrını,
Ne kadar benziyoruz şimdi,
Aynı tezgâhtan çıkmış testilere
Bir şey, bir şey kaldırdı bütün ayrılıkları!
Baksak aynalara
Tanır mıyız kendimizi,
Tanır mıyız bu kaskatı
Bu zâlim inkârın arasından
Sevdiklerimizi.
Ben zamanı gördüm,
Devrilmiş sütunları arasından
Çok eski bir sarayın
Alnında mor salkımlar vardı
Ve ilâhlar kadar güzeldi.
Uçmak için kanatlanmayı bekleyen
Yavru kuş gibi doğduğu kayada
Ben zamanı gördüm
Çırpınırken avuçlarımda.

.....
Süzülen yelkenler var enginde,
Dalgalar var, güneş var.
Güneş ayna ayna, pul pul
Güneş saçlarında oynar.
Omzundan tutar giydirir seni,
Sırtında pul olur belinde kemer
Boynunda inci
Ve dişlerinin zalim çocuk sevinci
Birden Tanrılaşırsın genç adımlarında
Mevsimler önünde çözer yükünü
Bahçeler yığılır eteklerine!
Rüya ile
Hayal arasında
Hayal ile
Hakikat arasında
Yalnız sen varsın!
Gece ile

Gündüz arasında
Güneşle
Göz arasında
Yalnız sen varsın
.....”

Eğilme sakın üstüne
Kendi yeşilinde boğulmuş havuzların,
Ve bırakma saçlarını tarasın rüzgâr,
Durmadañ çıkurlaşan bu aynada!
Bilinmez hangi uzaklara götürür seni
Dudak dudağa öpüştüğün hayâl!
Sokma güneşle arana, İmkânsızın parıltısını!
Ve tanımadan, hiç tanımadan sev insanları!
Değişmenin ebedî olduğu yerde
Güzeldir hayat!

SONUÇ

Tanpınar’ın poetikasını oluşturan faktörler şunlardır:

1. Tanpınar’ın şiir dünyasının kurulmasında birinci derecede etkili olan, Kerkük ve Antalya hatıraları gibi yaşantı ve izlenimleridir.
2. Şiirin düşünceden öte bir duyuş olması ve sözden ziyade musikiye yaklaşması tarzıyla Ahmet Haşim’den etkilenmiş; ayrıca Dede Efendi, Mozart, Beethoven, Bach gibi yerli ve yabancı müzisyenler onda Doğuyu ve Batıyı birleştiren bir musiki zevkinin oluşmasını sağlamışlardır.
3. Dilde mükemmellik ve bunun yanı sıra tarih sevgisini, hocası Yahya Kemal aracılığıyla edinmiştir.
4. Gençlik çağında okuduğu Schopenhauer ve Nietzsche, ondaki santimentalizmin kaynağını oluşturur. Daha sonra da psikanalistlere yönelir.
5. Fransız sembolistler Baudelaire, Mallarmé Gérard de Nerval ve özellikle şiirlerinin hemen hemen temeli sayılan “rüya” fikrinin ve şekil mükemmeliyetinin teorisyeni Valery’nin etkisi altındadır..
6. Geçmiş ve geleceği zaman kavramında birleştirip ebedileştiren düşüncenin kaynağı ise Bergson’dur. Bunu ayrıca içinde yetiştiği mistik kültürle bütünleştir.
7. Duyumlarının son noktasında bütün zıtlıklarının dengesini kuran da Bachelard’dır.

KAYNAKÇA

- H. Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, (Haz.: Birol Emil), Türk Kültür Enstitüsü Yayınları, İst. 1970.
H. Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yay., İst 1977.
H. Tanpınar, “*Antalyalı Genç Kıza Mektup*” **Seçmeler**, (Hazırlayan: Enis Batur), Yapı Kredi Yayınları, İst. 1992.
A.H. Tanpınar, “*Annem İçin*”, **Bütün Şiirleri**, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989, s.104.
Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Madalyon*” **Bütün Şiirleri**, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989.
Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Bir Yolcuya*”, **Bütün Şiirleri**, (Haz.: İnci Enginün), Dergâh Yay., İst. 1989.
Aristoteles, **Poetika**, (Çev: İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İst. 1987.
Boileau, **Şiir Sanatı**, (Çev: Mustafa Durak), Repta Yayınları, Bursa 1993.
L. Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Varlık Yay., İst. 1980.
Mehmet Kaplan, **Tanpınar’ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yayınları, İst. 1982.
Müzehher Erim, **Lâtin Edebiyatı**, Remzi Kitabevi, İst. 1987.
Orhan Okay, **Şiir Sanatı Dersleri-Cumhuriyet Devri Poetikası-**, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yayınları, 1987.
Orhan Okay, “**Ahmet Hamdi Tanpınar ve Rüyalara Hikâyesi**”, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yay., İst. 1990.
Orhan Okay, “**Ölümünün Yirmi Beşinci Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar: Hayatın Batisından, Şiirin Doğusuna**”, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yay., İst. 1990.
Turan Alptekin, **Bir Kültür, Bir İnsan**, Nakışlar Yayınevi, İst. 1975.